

Historické promluvy

Vzpomínka na Václava Příhodu

Miroslav Cipro

Právě před 110 lety se narodil (7. září 1889) a před 20 lety (18. listopadu 1979) zemřel přední český pedagog a psycholog profesor Václav Příhoda, drobný a životními ranami často stíhaný, ale nesmírně vitální muž s neuhasitelnou vědychtivostí a stejně obdivuhodnou sdílností, který neváhal obětovat „vrabce v hrsti“ (klidnou kariéru středoškolského profesora), aby ulovil ne snad jen holuba na střeše, ale orla na vysoké skále, a vydal se dvakrát po sobě (poprvé bez souhlasu úřadů) za oceán do Ameriky, v níž viděl zaslíbenou zemi moderní pedagogiky. Cílem těchto cest bylo studovat na pedagogických fakultách amerických univerzit a poznat osobně jejich „superhvězdy“, jakými byli tehdy zejména pedagogický filozof J. Dewey a pedagogický psycholog E. L. Thorndike a další proslulí průkopníci pracovních metod a kvantitativní pedagogiky. Chtěl pak uplatňovat získané poznatky o těchto nových směrech ve školství popřevratového Československa. A protože byl nejen ctížádostivý, ale vynikal i mimořádnou tvůrčí energií, dovedl nadchnout pro reformní ideje četné spolupracovníky i některé školy, jež se pod jeho pedagogickým vedením daly na cestu pedagogického pokusnictví. Tyto experimentální školy (v Praze-Nuslích, v Humpolci a ve Zlíně) jím iniciované a po léta formou učitelských seminářů vědecky řízené, se vepsaly do dějin české meziválečné školy a pedagogiky stejně výrazně jako např. ženevská Dottrensova „École du Mail“ do dějin pedagogiky švýcarské. Ostatně význam těchto škol se neomezil jen na národní hranice. Druhá světová válka a následující politické změny přerušily však nadlouho reformní aktivitu českých pokusných škol. Teprve v liberálnějším ovzduší polistopadovém již nic nebrání navazovat opět na pozitivní stránky této tradice. Těmito pozitivními stránkami míním především odvahu hledat nové cesty ve výchově a vyučování a plnou oddanost učitelů novátorů svěřených jim mládeži a humanistickým cílům školy.

Příhodův směr kvantitativní pedagogiky, orientovaný převážně na některé tehdejší americké koncepty, byl ovšem jen jednou z reformních tendencí v meziválečném Československu, i když byl prosazován velmi velementně a získal nemálo stoupců. Byly tu i pokusy založené na méně

racionálním a více eticko-estetickým pojetí svobodné výchovy, reprezentované výraznými osobnostmi tvůrčích učitelů, jakými byli vedle F. Bakule, jehož renomé daleko přesáhlo hranice vlasti, např. B. Hrejsová, J. Bartoň, J. Sedlák s K. Žitným, E. Štorch, F. Náprstek a další. V pedagogické teorii měla u nás své stoupence i koncepce „nových škol“ (O. Chlup) a samozřejmě i filozofující a historizující pedagogika (Drtina, Kádner, Hendrich, Uher, na Slovensku Čečetka aj.) Řečeno velmi zjednodušeně, před nástupem Příhodovým ovlivňovaly naše školství dva přístupy: tradičně didaktický, vládnoucí v převážné většině škol, a romanticko-reformní, reprezentovaný právě zmíněnými tvůrčími učiteli novátory. Příhoda se mezi ně vklínil svou koncepcí racionálně reformní, opírající se o dosud nedostatečně uplatňované hledisko kvantitativní. Proti pedagogickému filozofování stavěl pedagogiku „afilozofickou“. Proti romanticky laděné pedagogice, hledající inspiraci v přírodě a umění, stavěl koncepci přísně pozitivistické vědy užívající hojně statistických metod. Proti evropskému pedagogickému dědictví (Komenský, Rousseau, Pestalozzi, Herbart) stavěl americký behaviorismus (Thorndike) a pragmatismus (Dewey). Příhoda byl velmi vzdělaný člověk. Do evropské kultury pronikl hlavně studiem germánské a románské filologie a literatury. Ale historie pedagogiky zůstala poněkud stranou jeho zájmu. Svě pedagogické studium orientoval spíše na současnost a v ní kladl na prvé místo behavioristickou a pragmatickou pedagogiku americkou. Jeho zájem byl obrácen především k přítomnosti a budoucnosti. Jenže přítomnost a budoucnost vyrůstají z minulosti, kterou nelze jen negovat, ale je třeba ji také absorbovat. Proto byl u nás Příhoda pro mnohé šokující svým „amerikanismem“, který se zdál někdy američtější než sama Amerika, kde koneckonců pragmatismus a behaviorismus začínaly už být v pedagogice postupně zastíňovány stoupenci jiných směrů, zvláště Bagleyovým essentialismem a Hutchinsonovým perenialismem. Pro nás bezesporu přinášel Příhoda mnohé inspirativní nové podněty. Ale patrně šel ve svém svatém reformním zápalu někdy příliš daleko, když odmítal, co neodpovídalo jeho koncepci a nehledal dost trpělivě jejího optimálního společného jmenovatele s tím, co tu již bylo, a s tím, oč usilovali jiní. Tento jeho nekompromisní radikalismus byl bezpochyby jednou z příčin, proč měl i četné odpůrce a proč řadové učitelstvo pohlíželo na jeho „novoty“, jejichž velkým šlágrzem byla i tzv. globální metoda čtení, s určitou skepsí a nedůvěrou.

Je příznačné, že za druhé světové války a fašistické okupace se „afilozofický“ pedagog Příhoda k překvapení mnohých přece jen obrátil k filozofii a začal pracovat na „Národní filozofii výchovy“. Ale zůstalo jen u obecně filozofického prvního svazku. Po válce se pokoušel znovu se ujmout reformní iniciativy, ale v revoluční euforii prvních poválečných let, kdy se obecný zájem obracel spíše k pedagogice našich osvoboditelů z východu, se již Příhoda

neprosadil a opustil oblast pedagogiky, která jej kdysi tak přitahovala provokativností své problematiky. Zbytek svého dlouhého života pak věnoval psychologii, v níž položil základ k „ontogenetice“ svým rozsáhlým čtyřsvazkovým dílem „Ontogenese lidské psychiky“.

Přes zmíněné výhrady jsem toho názoru, že Příhoda byl velkým českým pedagogem, který se neobyčejně zasloužil o obohacení naší pedagogiky tím, že rozšířil její rozhled do dimenzí světových a podnítil u nás nebývalý pedagogický kvas díky charismatu své dynamické osobnosti, strhující i mnoho jiných svou přesvědčeností o potřebě školské racionalizace a nutnosti učinit pedagogiku exaktnější a tedy vědeckější.

Protože moje pedagogická dráha se s cestou Příhodovou nejednou křížovala, rád bych na tomto místě řekl aspoň několik slov o mém osobním vztahu k němu. Příhoda si získal můj respekt již tehdy, kdy jsem jako začínající učitel, připravující se ke zkoušce učitelské způsobilosti, přečetl jeho knihu „Racionalizace školství“. Byla to jiná pedagogika než tradiční herbartovsko-lindnerovská, jak jsme ji znali z učitelského ústavu ve značně zploštěné podobě Švadlenkových učebnic. Zatímco tyto připomínaly spíše jakýsi pedagogický katechismus, Příhoda byl konkrétní, přinášel fakta, argumenty, provokoval k uvažování a touze také si „zapokusnit“, což jsem ve vší tichosti dělal v prvých, ještě předválečných letech svého učitelování.

Po válce jsem se setkal s živým Příhodou jako student filozofie na Karlově univerzitě. Nezklamal mě, spíše naopak, jen ještě více si mě získal svými pohotově vybavovanými znalostmi, svou sugestivní výmluvností a přirozeným taktem, s jakým se mnou rozmlouval dlouho a trpělivě jako rovný s rovným během náhodného setkání v tramvaji. Vyprávěl mi tehdy, jak snadno mohl udělat univerzitní kariéru v germanistice nebo romanistice, ale jak se posléze rozhodl pro mnohem trnitější a nejistější cestu teoretika a badatele v pedagogice, která ho lákala složitostí a společenskou závažností své problematiky. Příznávám, že tento rozhovor, při kterém jsem rád daleko přejel svou stanicí, abych mohl pana profesora, který jel až do Kobyliš, poslouchat co nejdéle, byl jedním z impulsů, proč i já jsem volil, dráhu pedagoga a odolal jiným lákavým svodům, které se mi nabízely.

Inspirován Příhodovými přednáškami, připravil jsem pro jeho seminář referát o vlastním, půl roku trvajícím pracovním pokusu, při němž jsem se pravidelně každý den vždy 10 minut cvičil v psaní levou rukou a udělal jsem za tu dobu pozoruhodný pokrok. Příhodu, který se sám zabýval učením písmu a jeho hodnocení, tento pokus zaujal. Vzpomněl si na něj při mém doktorském rigorózu, po jehož skončení prohlásil, že jsem se právě oženil s vědou, které bych měl zůstat věrný po celý život.

V tom jsem jej snad nezklamal. Ale osud tomu chtěl, že jsem se stal dočasně jeho protivníkem jako autor diskusní stati, v níž šlo o vyjasnění

úlohy tzv. pedagogického reformismu v rámci polemik o koncepci jednotné školy. Na první místo jsem tehdy kladl požadavek, aby důsledně jednotná škola plně odstranila dosavadní sociální diskriminaci způsobenou existencí dualismu škol výběrových a masových ještě ve věku školou povinném. Příhodovu tehdejší koncepci jednotné povinné školy jako školy sice společné, ale vnitřně diferencované, jsem považoval za příliš kompromisní. Věřil jsem, že se pan profesor diskuse zúčastní a vyzýval jsem jej k tomu. Ale on se cítil zaskočen vývojem a odmítal už vůbec psát o škole, ledaže by ho někdy znovu „ruka zasvrběla“. Prohlašoval skepticky, že přežil sám sebe. Zřejmě vycítil dříve než my tehdy mládí, že společenské klima přestávalo být dostatečně příznivé pro vědecké diskuse o tak citlivých otázkách, jako je vztah psychologické diferenciaci a sociální diskriminace. Sám jsem se později pokusil, když se společenská situace jevila pro to zralější, rehabilitovat myšlenku diferenciaci podle schopností žáků, zatímco profesor Příhoda kupodivu při jednom setkání s americkými pedagogy v Praze označil tzv. Nejedlého jednotnou školu z r. 1948 za nejlepší ze všech našich dosavadních školských reforem. Právě díky našim společným kontaktům v letech šedesátých s Američany, vedenými profesorem G. Readem z Kentu (Ohio), jsme se znovu sblížili. Zval jsem jej, aby přednášel pro Výzkumný ústav pedagogický a snažil, jsem se tak získat jej znovu pro aktivní účast na pedagogickém ruchu u nás. Jeho zájem se však mezitím přiklonil k vývojové psychologii.

Když mě pak později jako už 85letý stařec navštívil, aby mě požádal o napsání předmluvy k jeho vzpomínkové knize „Pedagogická galerie“, byl jsem šťasten, že jsem tak mohl učinit. Bohužel nakladatelství odmítalo knihu vydat. Mezitím jsem odešel do Sekretariátu UNESCO, a když jsem se r. 1980 vrátil, byl pan Příhoda (tak si nechával vždy říkat po demokratickém způsobu Američanů) již po smrti. Devítky byly jeho osudem. R. 1889 přišel na svět a r. 1979 z něho odešel, když dosáhl úctyhodného věku 90 let. Zanechal po sobě velké literární dílo, které bude vždy cenným pramenem pedagogického studia. Ale zanechal po sobě v paměti i srdci těch, kteří ho znali, i obraz pedagoga-gentlemana, bezmezně oddaného věci vzdělání a výchovy, citlivého učitele a přítele studentů i neúnavného inspirátora učitelů usilujících o moderní demokratickou školu.

Poznámka redakce: Autor této vzpomínky napsal podrobnější studii o V. Příhodovi, která vyšla ve IV. svazku jeho „Pramenů výchovy“ a byla vydána i separátně v brožuře „V. Příhoda a výchova“ r. 1994.

Adresa autora: Prof. PhDr. Miroslav Cipro, DrSc., Čechova 21, 170 00 Praha 7